

УДК: 371.132

БІСОВЕЦЬКА Людмила Андріївна –
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
теорії і методик початкової освіти Рівненського
державного гуманітарного університету
e-mail: bisovetska.l@gmail.com

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування системи освіти, збагачення її концептуальних основ пов'язане з удосконаленням системи початкової школи. Оскільки початкова школа закладає підґрунтя освітнього та виховного потенціалу дитини, що визначає успішність навчання на наступних рівнях, перед учителем 1–4 класів постає низка важливих завдань. У Концепції Нової української школи навичкам спілкування та адаптації у суспільстві приділяється чи не найбільше уваги. Діти повинні вміти: висловлювати свої емоції, розуміти емоції інших людей, працювати у команді, знаходити своє місце у команді і проявляти свої лідерські якості, а вчителі повинні їх цього навчити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням педагогічної комунікації присвячена низка наукових праць педагогів, психологів, лінгвістів, учителів-практиків. Досліджувалися зміст і структура педагогічного спілкування (Б. Ломов, С. Максименко, П. М'ясоїд, Б. Паригін, П. Петровська, В. Семиченко та ін.); комунікативні вміння вчителя та їхні структурні компоненти (В. Абрамян, О. Бодальова, Н. Бутенко, А. Годлевська, В. Кан-Калик, А. Капська, Л. Савенкова та ін.), технології розвитку комунікативної компетентності вчителя (М. Забродський, М. Коць, О. Мерзлякова та ін.); питання формування комунікативної культури особистості (Н. Волкова, В. Грехнев, І. Комарова, С. Мусатов, С. Ольховецький, Л. Паламар, Л. Петровська, В. Полторацька, С. Рябушко, Г. Сагач, В. Тернопільська та ін.). Серед останніх праць слід назвати такі, як-от: Л. І. Бондарева «Викладач як суб'єкт педагогічної комунікації» [2], К. А. Дмитренко «Сутність професійної комунікації у педагогічній освіті» [4], К. В. Касярум «Комунікативні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи» [6], І. В. Когут «Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя» [7], С. М. Паршук, Н. С. Круглова «Педагогічна комунікація як складова професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» [9].

Мета статті – проаналізувати сутність

професійної комунікації у педагогічній освіті; визначити роль педагогічної комунікації у підготовці вчителя Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійно-педагогічна комунікація, як зазначає Н. П. Волкова [3], – система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин.

Педагогічна комунікація одночасно реалізує комунікативну, перцептивну та інтерактивну функції, використовуючи при цьому всю сукупність вербальних, образотворчих, символічних і кінетичних засобів. Функціонально вона може бути контактною і дистанційною, інформаційною, спонукальною, координаційною, упорядковуючою при цьому взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу.

Педагогічна комунікація характеризується подвійною спрямованістю, поліінформативністю, високою мірою репрезентативності, утворюючи специфічний синтез усіх основних характеристик, що виражається в новому якісному змісті і визначається характером взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Педагогічна комунікація є важливим чинником професійної ідентичності й охоплює всі сфери педагогічної діяльності. Вчителю доводиться налагоджувати комунікативні зв'язки з учнями, батьками, колегами по роботі, дирекцією, керівниками позашкільних установ, громадськими об'єднаннями, ЗМІ тощо.

Успіх педагогічної комунікації залежить від того, чи вміє вчитель налагодити контакт з аудиторією, від системності його викладу, логіки, аргументації, вміння стимулювати учнів для подальшої діяльності, заохочувати, керувати увагою, передбачати конфлікти, розбіжності, знімати емоційне напруження у спілкуванні та усувати бар'єри, запобігати виникненню конфліктних ситуацій. Водночас, варто підкреслити, що комунікативні вміння в поєднанні зі знаннями, навичками,

методичним мистецтвом, психолого-педагогічними якостями особистості створюють надійні підвалини для формування педагогічної діяльності [9].

Педагогічне спілкування, наголошує К. А. Дмитренко [4], – особливий вид творчості. У професійному спілкуванні майбутніх педагогів можна виділити два взаємопов'язаних компоненти:

По-перше, це загальні принципи (основа) спілкування, що закладаються самим характером суспільного ладу, наслідуванням цінностей минулого, в яких реалізується педагогічна діяльність педагога, єдина мета і завдання навчання і виховання.

По-друге, його індивідуальні принципи (основа) спілкування, громадянська позиція, стиль спілкування – сукупність конкретних прийомів і засобів, які викладач доцільно, залежно від конкретних умов і можливостей навчання і виховання реалізує у своїй діяльності на основі власних знань, професійного досвіду, здібностей і вмінь [4].

Сьогодні педагогічна наука потребує реалізації нових підходів до навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку. За програмою, вчителі Нової української школи повинні мати низку базових компетентностей, зокрема професійно-педагогічну компетентність – обізнаність із новітніми науково обґрунтованими відомостями з педагогіки, психології, методик, інноватики для створення освітньо-розвивального середовища, що сприяє цілісному індивідуально-особистісному становленню дітей молодшого шкільного віку; загальнокультурну компетентність – здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва, усвідомлення власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших; мовно-комунікативну компетентність – володіння системними знаннями про норми і типи педагогічного спілкування в процесі організації колективної та індивідуальної діяльності, вміння вислуховувати, відстоювати власну позицію, використовуючи різні прийоми розмірковувань та аргументації; інформаційно-цифрову компетентність – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства [10].

Професійний стандарт вчителя початкових класів [11] став першим профстандартом в Україні, який затвердили на національному рівні. Він був розроблений

Міністерством освіти і науки спільно з представниками освітянської спільноти та педагогічних вишів. Міністерство соціальної політики затвердило стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», оприлюднивши його в відповідному реєстрі.

У документі чітко виписана загальна інформація про стандарт, навчання та професійний розвиток вчителя і найголовніше – конкретний перелік його функцій. Їх визначено вісім: 1. Планування і здійснення освітнього процесу. 2. Забезпечення і підтримка навчання, виховання і розвитку учнів в освітньому середовищі та родині. 3. Створення освітнього середовища. 4. Рефлексія та професійний саморозвиток. 5. Проведення педагогічних досліджень. 6. Надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти. 7. Узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті. 8. Оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти.

Для кожної функції конкретизовано професійні компетентності, знання, вміння та навички, якими має володіти педагог. Зазначена також інформація про предмети та засоби праці вчителя.

«Це вперше не тільки на національному рівні затверджено професійний стандарт, а й докладно, по-поличках розкладено, яку кваліфікацію повинна мати людина, що хоче бути або працює вчителем. У цьому документі немає розмитих формулювань, кожна компетентність, знання, вміння чітко виписані. Й це дуже важливо, адже так ми дали абсолютно новий інструмент і для роботодавців, і для університетів, що готують майбутніх педагогів», – пояснила Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич [11].

Наприклад, стандарт може використовуватися для оцінювання кваліфікації вчителя під час його прийняття на роботу, атестації чи сертифікації, присвоєння категорії тощо. Натомість виші отримали своєрідну «дорожню карту» того, яких фахівців вони мають готувати. Профстандарт стане основою для відповідного стандарту вищої освіти.

Цього року на учнів перших класів чекає багато нового у процесі навчання. Більшість новинок МОН запозичило у наших західних сусідів, які ігровою формою навчання заохочують дітей полюбити школу та науку. Новою українською школою передбачається те, що учні будуть більше експериментувати, а

також працювати в групах над різноманітними проектами.

Нова українська школа – це насамперед методи навчання. І найголовнішим тут є діяльнісний підхід, тобто діти експериментують, практикують і лише пізніше доходять до висновків та теоретично вивчають матеріал. Школярі спочатку вивчатимуть матеріал, а пізніше узагальнюватимуть цю інформацію. Також буде дуже багато різноманітної роботи в групах, багато роботи над різними проектами, відвідування бібліотек, музеїв та вивчення навколишнього середовища. Нова українська школа є одним із найбільших викликів саме для вчителів, оскільки їм потрібно працювати по-новому, адже повинні бути задіяні зовсім інші підходи та методи навчання.

У Рівненському державному гуманітарному університеті навчальна дисципліна «Теорія і практика педагогічних комунікацій» входить до освітньо-професійної програми підготовки магістрів галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 013 «Початкова освіта». Курс «Теорія і практика педагогічних комунікацій» є складовою частиною гуманітарних дисциплін, передбачає розвиток комунікативної компетентності майбутніх педагогів, підвищення рівня їхньої етичної взаємодії з учнями, формування комунікативної спрямованості у студентів. Дисципліна покликана слугувати становленню творчої індивідуальності освітянина, що розвивається і формується в умовах альтернативної освіти, змісту і технології навчання і виховання. Необхідно навчити майбутніх фахівців орієнтуватися в системах, технологіях, нестандартних методиках, адекватно оцінювати їх, здійснювати правильний вибір на шляху впровадження технологій у педагогічний процес початкової школи шляхом підвищення їхньої культури психолого-педагогічного спілкування.

Майбутній вчитель повинен володіти такими якостями й компетенціями: бути гнучким, мобільним, уміти інтегруватись у динамічне суспільство; презентувати себе на ринку праці; критично мислити; використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем; генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність; володіти комунікативною культурою, вміти працювати в команді; вміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій; цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави; вміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального

розвитку і самовдосконалення; бережливо ставитись до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності; бути здатним до вибору із численних альтернатив, що пропонує сучасна професія.

Мета вивчення дисципліни – допомогти майбутнім педагогам зорієнтуватися в концептуальних та теоретичних положеннях освіти, сформувати готовність до налагодження ефективної психолого-педагогічної взаємодії з учасниками педагогічного процесу.

У травні 2018 року, після вивчення курсу, було проведено анкетування, в якому взяли участь 45 студентів I курсу магістратури педагогічного факультету денної форми навчання. Студенти, які вже мали досвід педагогічних практик і роботи в школі, зазначили, що дисципліна цікава та потрібна вчителю початкових класів. Як особливо важливі були відзначені питання, як-от: «Бар'єри й ускладнення у процесі комунікації», «Відносини керівника школи і вчителів», «Основні суперечності і конфлікти в системі освіти», «Екстралінгвістичні і просодичні засоби комунікації», «Техніка мовлення», «Ігрові технології».

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, педагогічна комунікація є важливим чинником професійної ідентичності й охоплює всі сфери педагогічної діяльності. Вчителю доводиться налагоджувати комунікативні зв'язки з учнями, батьками, колегами по роботі, дирекцією, керівниками позашкільних установ, громадськими об'єднаннями, ЗМІ тощо. Успіх педагогічної комунікації залежить від того, чи вміє вчитель налагодити контакт з аудиторією, від системності його викладу, логіки, аргументації, вміння стимулювати учнів для подальшої діяльності, заохочувати, керувати увагою, передбачати конфлікти, розбіжності, знімати емоційне напруження у спілкуванні та усувати бар'єри, запобігати виникненню конфліктних ситуацій. Нова українська школа є одним із найбільших викликів саме для вчителів, оскільки їм потрібно працювати по-новому, адже повинні бути задіяні зовсім інші підходи та методи навчання. Перспективу дослідження вбачаємо в дослідженні особистісно-орієнтованих технологій, які сприяють формуванню комунікативного досвіду педагога.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бірюк Л. Я. Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки (психолого-академічний аспект): навчальний посібник / Л. Я. Бірюк. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – 210 с.

2. Бондарєва Л. І. Викладач як суб'єкт педагогічної комунікації / Л. І. Бондарєва // Наукові записки: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 120. – С. 19–24.

3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація / Н. П. Волкова. – Київ: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.

4. Дмитренко К. А. Сутність професійної комунікації у педагогічній освіті / К. А. Дмитренко // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – № 7. – С. 11–15.

5. Жирун О. А. Педагогічна комунікація в аспекті професійної ідентичності / О. А. Жирун // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – № 1. – С. 100–104.

6. Касярум К. В. Комунікативні аспекти професійної діяльності викладача вищої школи: методичні рекомендації / К. В. Касярум. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. – 106 с.

7. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Автореф. дис... канд. пед. наук / І. В. Когут. – Полтава, 2015. – 20 с.

8. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. – Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.

9. Паршук С. М., Круглова Н. С. Педагогічна комунікація як складова професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи / С. М. Паршук, Н. С. Круглова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. – № 5 (49). – С. 318–325.

10. Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/PROGRAMA_PIDGOTOVK_Y_NUSH.pdf

11. Які компетентності, знання та вміння повинен мати вчитель початкових класів – затверджено перший в Україні професійний стандарт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/yaki-kompetentnosti-znannya-ta-vminnya-povinen-mati-vchitel-pochatkovih-klasiv-zatverdzheno-pershij-v-ukrayini-profesijnij-standart>

REFERENCES

1. Biriuk, L. Ya. (2008). *Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u protsesi profesiinoi pidhotovky (psykholoho-akademichniy aspekt)*. [Formation of communicative competence of the future teacher of elementary school in the process of professional

training (psychological and academic aspect)]. Hlukhiv.

2. Bondarieva, L. I. (2014). *Vykkladach yak subiekt pedahohichnoi komunikatsii*. [Teacher as a subject of pedagogical communication]. Kyiv.

3. Volkova, N. P. (2006). *Profesiino-pedahohichna komunikatsiia*. [Professional-pedagogical communication]. Kyiv.

4. Dmytrenko, K. A. (2012). *Sutnist profesiinoi komunikatsii u pedahohichnii osviti*. [The essence of professional communication in pedagogical education]. Nizhyn.

5. Zhyrun, O. A. (2010). *Pedahohichna komunikatsiia v aspekti profesiinoi identychnosti*. [Pedagogical communication in the aspect of professional identity]. Kyiv.

6. Kohut, I. V. (2015). *Formuvannia profesiino-pedahohichnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia*. [Formation of professional and pedagogical communicative competence of the future teacher]. Poltava.

7. Kasiarum, K. V. (2011). *Komunikativni aspekty profesiinoi diialnosti vykladacha vyshchoi shkoly: metodychni rekomendatsii*. [Communication aspects of the professional activity of a teacher of higher education: methodological recommendations]. Cherkasy.

8. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2017). [New Ukrainian School: Teacher's Guide]. Kyiv.

9. Parshuk, S. M., Kruhlova, N. S. (2015). *Pedahohichna komunikatsiia yak skladova profesiinoi identychnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly*. [Pedagogical communication as a component of the professional identity of future teachers of elementary school]. Sumy.

10. *Typova osvitnya prohrama orhanizacii i provedennya pidvyshhennya kvalifikacii pedahohichnykh pracivnykiv zakladamy pisyadyplomnoi pedagogichnoi osvity (2018)*. [Typical educational program of organization and conducting of the continuing professional development of educators by institutions of postgraduate pedagogical education]. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/PROGRAMA_PIDGOTOVK_Y_NUSH.pdf

11. *Yaki kompetentnosti, znannia ta vminnia povynen maty vchytel pochatkovykh klasiv – zatverdzheno pershyi v Ukraini profesiyni standart*. [What competencies, knowledge and skills should have an elementary school teacher – the first professional standard in Ukraine was approved]. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua/news/yaki-kompetentnosti-znannya-ta-vminnya-povinen-mati-vchitel-pochatkovih-klasiv-zatverdzheno-pershij-v-ukrayini-profesijnij-standart>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БІСОВЕЦЬКА Людмила Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: особливості педагогічної комунікації, формування особистості вчителя початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BISOVETSKA Liudmyla Andriivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Elementary Education of Rivne State University of the Humanities.

Circle of scientific interests: peculiarities of pedagogical communication, formation of the personality of the elementary school teacher.

*Рецензент – д. п. н. професор Ткаченко О. М.
Стаття надійшла до редакції 27. 09. 2018 р.*

УДК 37.013

БОРОВИК Людмила Володимирівна –

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальнонаукових та інженерних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0003-2949-2187
e-mail: blv_nadpsu@ukr.net

АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПРОЦЕСУАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДСИСТЕМИ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах реформації освітянського простору та силових структур виникає необхідність у впровадженні в процес підготовки фахівців новітніх педагогічних технологій, які сприятимуть активізації пізнавальної діяльності та забезпечуватимуть високу ефективність цього процесу: «вища освіта, як професійна, має передбачати оволодіння конкретними знаннями, розвиток критичного мислення, почуття відповідальності перед суспільством, а також здатності до спільних дій усіх працівників» [2, с. 16–17]. В цьому контексті зміни, що відбуваються у Державній прикордонній службі України (ДПСУ), висувають перед офіцерським складом цілу низку проблем, розв'язання яких потребує високого рівня професійної компетентності, до складу якої входить психолого-педагогічна компетентність. Необхідність та актуальність формування зазначеного особистісного утворення зумовлена низкою психолого-педагогічних завдань професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Це, в свою чергу, передбачає підвищення рівня вимог до підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та зміни у підходах до освітньої діяльності педагогічного складу відомчого закладу вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими та корисними з точки зору предмету дослідження є напрацювання, присвячені формуванню компетентності,

багатьох науковців таких, як Н. Андропова, І. Бех, А. Вербицький, А. Галімов, І. Грязнов, О. Діденко, О. Дубасюк, Л. Карамушка, Г. Костюк, О. Пометун, В. Рибалко, Л. Романишина, В. Скакун, В. Торічний, Н. Чепелева, Л. Хоружа, В. Ягупов та інші. Але, на жаль, їхні наукові доробки стосувались формування або інших видів компетентності, або розглядали лише окремі аспекти становлення та розвитку психолого-педагогічної компетентності і не враховували особливості професійної діяльності офіцерів-прикордонників. У розглянутих наукових дослідженнях також не приділено достатньої уваги розробці методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, її наповненості.

Метою статті є аналіз змісту та особливостей процесуально-організаційної підсистеми методичної системи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників

Виклад основного матеріалу дослідження. Зрозуміло, що для цілеспрямованого формування зазначеної компетентності необхідно було розробити відповідну концепцію, основою якої стала методична система, яка містить низку найбільш оптимальних форм та методів проведення занять із загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін. Попереднє дослідження показало, що саме сукупність